

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скока Петра* (Загреб),
д-ра Рамовша Франа, д-ра *Стевановића Михаила* (Београд),
д-ра *Томановића Васе* (Скопље), д-ра *Храстје Маша* (Загреб)

ХИХ КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1951—1952

ПРИМЕР ХИСТОРИСКОГ ИНФИНИТИВА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

У приповедању прошлих догађаја индоевропски се језици служе различним глаголским облицима. Поред глаголских времена за прошлост у приповедању се употребљава и презент (praes. histor.). У српскохрватском се језику употребљавају у ту сврху не само перфект, аорист и имперфект, него и презент опћенито, а футур од одређених глагола; али не само времена него и начини: императив опће, а кондиционал за радњу која се понавља, за хабитуална збивања. Употреба тих облика давно је и опће позната; она је кодифицирана у старијим и новијим граматикама срп.-хрв. језика од домаћих и страних његових граматичара; проучавана је употреба појединих времена и суптилна разлика њихова у тој употреби.

Има, међутим, у српскохрватском језику (и то у штокавском дијалекту) још један глаголски облик који се у приповедању употребљава, а који не само да није стекао грађанско право у граматици него није нигде ни споменут, иако се налази и у старијој књижевности, и у традиционалној, и у савременом говору. Ареа његове употребе у савременом говору није тако малена да се не би био могао запазити. Па ипак је остао незапажен. Ако је ко икада на њега наишао — а тешко да није нико никада досада (бар од оних који проучавају народне говоре) — није га спомињао, истакао, сматрајући га, ваљда, као локалну особину која је толико противна књижевном да је „срамота“, „језичка наказа“, за коју се „стидео“.

Ради се о употреби *инфинитива* у приповедању, о хисторичком инфинитиву, који је иначе познат и признат у латинском језику. Brugmann (Kurze vergl. Gramm. 1904, § 808 стр. 604—605) о њему каже оволико: „Aus dem *Lat.* gehört hierher (тј. конјунктивно-императивној употреби инфинитива) der sogen. Inf. historicus, eine Form der lebendigen Erzählung. Man beginnt die Erzählung mit dem gewöhnlichen Tempus der Erzählung, dann wird mit dem imperativischen Inf. der handelnden Person zugerufen, was sie weiter tun soll (vgl. hierzu § 747, 3). Z. B. si quando ad eam accesserat confa-

bulatum, *fugere* e conspectu ilico (Wackernagel Verhandlungen...; Delbrück Grundriss 4, 457 f.)“.

Пре него што пријемо објашњавању српскохрватског хисторичког инфинитива и поређењу његову с латинским, изнећемо саме примере.

Иван Томко Мрнавић, „Бошњанин, каноник шибенски и загребачки“ (како сам себе назива у свом делу „Istumačenje obilnije nauka krstjanskoga“, изданом „у Бнецих“ 1699 — ваљда 2 изд.) издао је поред неколико катол. кршћанских дела (*Život Magdalene* 1626, *Istumačenja* 1627, 2 изд. 1699, *Nauk krstjanski*) и „драму“ у стиховима *Osmanščicu*, sloga Ivana Tomka Mrnavića, и *Rimu* 1631. У том делу има два хисторичка инфинитива у другом „створу“ (тј. чину), у „синици“ (тј. сцени) другој. Рецеп, кадија биоградски, извештава Јусуфа, хоџу цариградског, како је доспео, иако кадија, у војску. Прича му о пожарима, трусу, виђењима страшнима, о побуни и о претњи неког фратра: да ће Биоград опет бити „крстјански“, а Турци ће морати из њега бежати. О свему томе Рецеп има да извести цара. Цар је тада баш био прешао из Цариграда у Дринопоље. И сад Рецеп наставља своје причање Јусуфу овако:

Idoh k Drinopolju kroz мноzi tabori,
Gdino car na polju staše pod šatori.
Prid veziri svimi hoti me slišati,

a) Ja njemu prid njimi sve redom kazati:

I kad, i gdi su se trusi dogodili,
Rukanja kad su se zemalska slišili;
Kako su gorili stani buslomanski,
Čitovati bili meu njimi krstjanski;
I strašna vidjenja slavna Biograda,
Zlokobna pričanja pratra sidobrada.

b) On pokle me sliša, ja glavom stresati,

Pak malo potiša, ter sede (se de?) smijati.

(стих 676—687, стр. 35)

Добро је што су два примера хисторичког инфинитива у близини један до другог (овде потцртани и означени са стране са а) и б)). Први би се пример (под а), да је једини, можда могао прогласити штампарском грешком; или би, пак, настојало се инфинитив приказати као допуну, у мислима, поновљеног личног глагола „хотих“ (који је у претходном стиху: *hoti me*, тј. цар, *slišati*; тако и у овоме: *Ja njemu prid njimi [hotih] sve redom kazati*). Али и други пример, који убрзо за њим долази (под б), ојачава позицију првога и гони на признање чињенице да ту имамо потпуно сигурно два примера хисторичког инфинитива. Потребно је поближе их размотрити.

Оба су инфинитива у приповедању, и живом приповедању, дакле „eine Form der lebendigen Erzählung”. Прошлост је истакнута од почетка дугог причања Реџепова Јусуфу, на овога упите, и у разговору њихову: сами аористи, имперфекти, перфекти. Па и у овом пасусу приповедања Реџепова о доласку цару и о своме извештају њему (idoh, staše, hoti; па: sliša, potiša, (se) de). Друга констатација је да је инфинитив, као и времена за прошлост, употребљен индикативно, тј. у приповедању властитих доживљаја, догађаја које је приповедач доживео, у којима је лично учествовао.

Што се тиче синтактичке употребе нашег хисториског инфинитива у наведеним примерима, она се подудара с првим делом Бругманове карактеристике, тј. „man beginnt die Erzählung mit dem gewöhnlichen Tempus der Erzählung“; али значење се не подудара, јер на њих се не може применити даља Бругманова констатација: „dann wird mit dem imperativischen Inf. der handelnden Person zugerufen, was sie weiter tun soll“. Наш пример под а) још би се некако могао навући на тај калуп, тј. могло би га се некако натегнути да значи: цар хоти да ја пред њима (тј. везирима) њему све редом кажем (Prid veziri svimi hoti me slišati; ја пјему пред пјими све редом *kazati*); дакле, да је императивно-конјунктивни инфинитив, тј. неко потицање да се врши глаголска радња. Али то тумачење није овде синтактички оправдано, него је исправно ово објашњење: цар хтеде да ме саслуша пред везирима, а ја њему све по реду *kazax*. Према томе је тај инфинитив прави хисторички, приповедачки инфинитив. Он има додира с императивом тако што је употребљен фигуративно за радњу у прошлости, као што се фигуративно употребљава у ту сврху и императив. У другом примеру не може бити ни говора о каквој императивно-конјунктивној употреби инфинитива, о каквој жељи, заповеди и чему слично, да би приповедач имао вршити радњу изречену инфинитивом (Op rokli me sluša, ја glavom stresati). Приповедачу ту ни цар, ни ко други, ни слушац не може дати потицај (жељу, заповед) да стреса главом!

У оба наша примера употреба и значење инфинитива право-ваљани су употреби и значењу којег год другог глаголског облика у приповедању доживљених (личних) догађаја. Инфинитив би у оба примера могао бити замењен не само којим временом за прошлост него и хисториским презентом и императивом:

- а) ја њему пред њими све редом казуј, кажем, казах;
- б) он покле ме слиша, ја главом стресај, стресам, стресих.

Још је једна карактеристика употребе хисториског инфинитива у нашим примерима. У оба два случаја долази лична заменица првога лица: ја њему казати, ја главом стресати, — а у живу говору може доћи и без личне заменице, и са заменицом којег другог лица осим првога, и уз именицу. Карактеристично је за наша оба примера да долазе у супротним реченицама (које су супротне по смислу, иако су обликом главне): Пред везири свими хоти ме слишати (тј. цар), [а] ја њему пред њими све редом казати. — Он покле ме слиша, [а] ја главом стресати... Најзад, у оба примера је инфинитив од имперфективних глагола. Од коликог су значаја ти детаљи, то се може оценити тек кад буде проучено питање употребе хисториског инфинитива у српско-хрватском језику, и то у старијем и у садашњем језику, а и у народним приповеткама и песмама.

Ваља напоменути да у последњој „синици“ последњег „створа“, у ком се износи погибија Османова, приповеда тај догађај неки „глас“, и ту нема хисторичког инфинитива. Ваљда зато што је „глас“ нека безлична (да тако кажемо) особа, те зато и нема личних доживљаја.

Ср. Живковић

Résumé

Sr. Živković

Exemples d'infinitif historique

L'auteur nous donne deux exemples de l'infinitif historique dans le serbocroate. Il les a trouvés dans l' „Osmanščica“ d' Ivan Tomko Mrnavić écrivain bosniaque du XVIIe siècle. Il s'étonne de ce que personne n'ait remarqué ou du moins n'ait attiré l'attention sur ce phénomène linguistique qu'il ne considère pas comme un fait isolé dans notre ancienne littérature. Son apparition est même assez fréquente dans notre parler populaire. Dans le texte ci-joint l'on voit que Mrnavić a employé cet infinitif historique deux fois et cela dans des verbes perfectifs, et imperfectifs, alors qu'il fait faire à son personnage un récit animé d'une aventure vécue. Dans les deux cas l'infinitif historique a été employé avec le pronom personnel de la 1ère personne, dans les deux cas également cet infinitif aurait pu être remplacé par l'impératif historique, le passé composé soit l'imparfait ou l'aoriste suivant le cas — c'est-à-dire par les temps que l'on a coutume d'employer dans le style narratif. L'infinitif historique serbocroate se distingue de l'infinitif historique latin en ce qu'il n'a pas comme ce dernier une signification impérative mais un caractère purement narratif.